

ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІТЬ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ПОЛІКОДОВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядаються особливості організації комунікативних практик дискурсивної особистості, яка діє у континуальному полікодовому комунікативному просторі. Особлива увага приділяється ролі індивідуально означених смислів невербальних компонентів комунікації у забезпеченні цілісності комунікативного процесу.

Ключові слова: дискурсивна особистість, індивідуально означений смисл, невербальний компонент.

Солощук Л.В. Дискурсивная личность в свете теории поликодовости коммуникативного процесса. В статье изучаются особенности организации коммуникативной деятельности дискурсивной личности, действующей в континуальном поликодовом коммуникативном пространстве. Особое внимание уделяется роли индивидуальных смыслов невербальных компонентов коммуникации в обеспечении целостности коммуникативного процесса.

Ключевые слова: дискурсивная личность, индивидуальный смысл, невербальный компонент.

Soloshchuk L.V. The Discursive Personality within the Frames of the Theory of Policode Nature of the Communicative Process. The peculiarities of the organisation of the communicative activity of the discursive personality in the continual communicative process is investigated in the article. The special attention is paid to the individual factors creating salience of non-verbal components which influence the integrity of the communicative process.

Key words: discursive personality, salience, non-verbal component.

Епоха глобальних комунікативних процесів на всіх рівнях життєдіяльності людини, яким є початок 21 сторіччя, веде до виникнення чисельних парадоксів у мовленнєвому спілкуванні, коли мовець відчуває нездатність до ефективного порозуміння з іншими членами мовного колективу. І проблема не в “незнанні” мови, а в невмінні нею користуватися, в невмінні грамотно розмістити себе в тій чи іншій комунікативній ситуації. Включення людини та мовленнєвої ситуації до парадигми наукового лінгвістичного мислення призвело до справжньої революції у розумінні мови та спілкування нею [4, 9-11]. Тому **актуальним** залишається визначення місця, ролі та комунікативних характеристик мовця у процесі спілкування.

Д. Вандервекен, відомий лінгвіст і філософ мови, у циклі лекцій, які він прочитав у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна у листопаді 2012 року, відзначав, що елементами комунікації є не ізольовані пропозиції, а елементарні іллокуції, що складають певні типи дискурсів. Тому, розуміючи мову як соціальну форму мовленнєвої поведінки, необхідно враховувати вміння самого мовця конструювати дискурси та ефективно декодувати мовлення своїх співрозмовників [13, 31-32], адже загальне відоме та індивідуальне не є антагоністичними явищами у дискурсивній

діяльності [12, 15]. Безумовно, мова належить перш за все і головним чином особистості, яка усвідомлює себе і своє місце у світі, свою роль в практичній діяльності і мовному спілкуванні, своє ставлення до принципів і конвенцій ведення дискурсу, творчо використовує їх у своїх предметних та мовленнєвих діях, зауважував І.П.Сусов [9]. Введення мовної особистості у центр комунікативних досліджень, що одним з перших зробив Ю.М. Караулов [3], було прогресивним кроком на шляху досліджень мовленнєвої діяльності людини. Зараз поняття особистості, яке раніше основним чином належало концептуальному апарату філософії, психології, соціології, є міцно введеним у лінгвістичний ужиток. В.І. Карасик вважає, що такий поворот у науці зумовлений, з одного боку, інтегративними процесами у сфері гуманітарного знання, антропоцентризмом сучасної науки в цілому, і, з іншого боку, об'єктивною логікою розвитку мовознавства, предмет вивчення в якому послідовно зсувався від дослідження формальних мовних структур до аналізу їхнього змісту, а потім – до осмислення функціонування змістових мовних одиниць у мовленні, потім – до визначення їхнього місця, специфіки та динаміки у культурному середовищі та свідомості людини [2]. Дослідження функціональних властивостей мови вимагало моделювання та визначення мовної особистості, яка розуміється “як сукупність здібностей до створення та сприйняття мовленнєвих витворів (текстів), які розрізняються за ступенем структурно-мовної складності, точності та глибини відображення дійсності, певною цілеспрямованістю” [3, 245]. Таке визначення мовної особистості, яке є одним із перших у ряду досліджень цієї проблеми, розвивається і вдосконалюється завдяки пануванню антропоцентричної парадигми у сучасних лінгвістичних дослідженнях.

Об'єктом нашого дослідження стає дискурсивна особистість (далі – ДО), діяльність якої відображує взаємодію різних кодових систем у полікодовому дискурсивному просторі. **Предметом** є функціональні особливості діяльності ДО у різних типах дискурсу. В особистості є діалектично взаємопов'язаними соціальне та індивідуальне, загальне і особистісне, природне і засвоєне, те, що відтворюється, і те, створюється заново, об'єктивне та суб'єктивне [9, 9-10]. Як результат, особистість проявляє себе у різних спосіб у різних типах дискурсу, при цьому здійснює це не тільки за рахунок вербальних засобів комунікації. Спілкування є єдністю вербального та невербального, адже мовлення не є вільним від семантики жестів, міміки, поглядів, поз, інтонацій тощо. Комунікація – принципово полікодова за природою, і визнання її полікодового характеру на сучасному етапі є скоріше вихідною посилкою для аналізу, а не предметом реальних вагань, зазначає Є.В. Чернявська [10, 7-8]. Вона пише, що візуалізація комунікативного процесу та, якщо говорити більш широко, у сучасних термінах – його полікодовість – враховувалася ще в античній риторіці. Мовленнєва ситуація у риторичній традиції включала не тільки мовне вимірювання, але й візуальні, кінесичні та інші складові, тобто в риторіці, як науці про форми та методи впливового мовлення, враховувалися умови для оптимального запам'ятовування об'єкту мовлення та орієнтовані на адресата жести, міміка, інтонації тощо. Природно, що в період наукового інтересу до вивчення мови як інструменту

соціального впливу, полікодовість стає об'єктом сучасної науки про мову.

Полікодовість комунікації відображає семіотичну комплексність сучасного комунікативного процесу, інтеграцію у комунікативне ціле вербальних, візуальних, аудіальних та інших компонентів. Наукове сьогодення вимагає від дослідників аналізувати не тільки вербальні маніфестації особистості, а й передбачає аналіз модусів її невербального існування [5; 6; 8]. Залучення невербальних складових до кола лінгво-комунікативних досліджень вимагає розширення поняття мовної особистості. **Мета** цієї праці полягає у дослідженні становлення ДО у всій сукупності її мовленнєвих та немовленнєвих характеристик, що проявляються в процесі комунікації, з акцентом на дослідження невербальної складової, яка реалізується через дискурсивну діяльність мовця.

ДО діє в континуальному полікодовому комунікативному просторі і здатна поряд із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відносин, у які вона є включеною в певні моменти спілкування. Невербальний код за комунікативним потенціалом і функціональними особливостями може дорівнювати коду вербальному. Поняття ДО відбиває її індивідуальну здатність гнучко реагувати на дискурсивне оточення, ураховувати всі компоненти не тільки мовного, але й немовного характеру, з яких складається комунікативний процес та які впливають на його течію, тобто дискурсивна особистість здатна до переходу від одного типу дискурсивних стосунків до інших. ДО має здібність до створення та сприйняття мовленнєвих та немовленнєвих витворів співрозмовника (іншої дискурсивної особистості) за допомогою вербальних та невербальних (кінесичних, проксемічних та просодичних) комунікативних компонентів різного ступеню складності, точності та глибини відображення дійсності, які пов'язані одне з одним за певними принципами взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації [7, 151-191].

ДО реалізує себе у дискурсивному оточенні, що включає комунікативних партнерів, з якими вона вступає у комунікативну співпрацю протягом життя. Кількість комунікативних контактів залежить від соціальної та комунікативної активності ДО. Дискурсивне оточення не є однорідним з огляду на стосунки, що пов'язують ДО з її комунікативними партнерами. Дискурсивне оточення, центром якого є ДО, представлено трьома основними зонами: ядерною, маргіальною та периферійною. До ядерної зони входять постійні комунікативні партнери ДО – члени родини, близькі друзі та колеги, з якими ДО підтримує постійний соціальний, і як наслідок – комунікативний зв'язок, таким чином набуваючи дискурсивний досвід по відношенню до них. До маргіальної зони включено відносно постійних комунікативних партнерів, контакти з якими є менш частотними та регулярними. Периферійна зона представлена тими партнерами, з якими відбуваються випадкові комунікативні контакти у силу різноманітності суспільно-соціального життя індивіда. Межі між зонами не є назавжди усталеними і тому можливий перехід комунікативного партнера з однієї зони до іншої. Найбільш рухомою у цьому сенсі є маргіальна зона, члени якої в залежності від різних причин суспільно-соціального порядку схильні до переміщення як до ядерної, так і

до периферійної дискурсивної зони. Якщо з представниками периферійної зони контакт може бути одноразовим, то при дослідженні спілкування з представниками ядерної зони на перший план характеристика комунікативного процесу висувається його континуальність та відносно незамкнений характер, тобто кожний наступний комунікативний контакт з представником цієї зони є новою ланкою у континуальному комунікативному ланцюжку. Він вибудовується з урахуванням попереднього досвіду спілкування з партнером. Це підтверджує тезу про те, що “інтеракціональну діяльність слід розглядати як безперервний етно-соціо-культурно-психологічний процес, що сам по собі відтворює суть і структуру вербальної поведінки, яка регулюється сукупністю компетенцій комунікантів. Основу володіння мовою становить уміння диференціювати узуальні та okazіональні явища різних рівнів та використовувати їх у відповідних комунікативних ситуаціях” [1, 327]. Таким чином, пресупозиційний фонд знань ДО про співрозмовника варіюється від загальних знань про нього до уявлень про найприватніші смисли знаків, які він використовує.

Як і будь-який знак, невербальний компонент є складним явищем завдяки двоїстості своєї природи: з одного боку, він здається простим у виконанні, виразним, здатним до прискореної передачі інформації, зрозумілим, а з іншого – характеризується поліфункціональністю та багатозначністю, що є результатом його структурної організації та реалізації. У невербальному компоненті відображається його універсальний, етноспецифічний та індивідуально означений характер [7, 94-112]. Універсальність невербального компоненту забезпечує його доступність та зрозумілість практично будь-якому мовцю, незалежно від ступеню його комунікативного досвіду спілкування з тим чи іншим партнером, що дає можливість його широкого використання з партнерами, які входять навіть до периферійної дискурсивної зони. Етноспецифічність дещо звужує доступність невербального компоненту до комунікативних партнерів – представників однієї лінгвоспільноти, але зміст етноспецифічних невербальних компонентів тим не менш залишає можливість для порозуміння мовців, які належать до різних сфер дискурсивного оточення особистості. На реалізацію невербального компоненту накладають відбиток індивідуально-особистісні комунікативні здібності мовця. Індивідуально-означений рівень у структурі невербального компоненту відображає здатність комунікатора до модифікації його універсального або етноспецифічного значення, що виражається у привнесенні особистісних нюансів його виконання комунікатором і навіть у створенні нових невербально значущих знаків, конвенційний характер яких є відомим лише вузькому колу осіб і використання яких несе додаткову інформаційну програму тільки для цього кола осіб. Завдяки здатності їх розпізнавати комунікативний партнер має можливість вчасно робити комунікативно-перспективні ходи: 1) *“I want to be here until I’m sure he’s out of danger,” Schyler said. “What good will you be to him if you’re on the verge of collapse?” “I must stay here with him.” Mark, (her friend) knew better than to argue with her when she assumed that particular tone of voice. Tactfully he switched subjects. “What about the business? Any progress being made there?” (14).*

На основі знання про особливості просодичного поведіння своєї подруги, Марк змінює тему розмови, щоб уникнути контрадикторного розвитку діалогу [7, 184-191].

2) *Annabelle pushes her hair over her eyes. RACHEL: She's gonna trip over her own feet, if she doesn't get her hair out of her eyes. - Jackie casts a sidelong glance at Rachel. Decides to tell her...JACKIE: Pushing her hair over her eyes means she's avoiding a confrontation.- Rachel looks over. Really? - Jackie decides to share more reading Rachel's reaction. JACKIE: If she's twirling it, she's playing something out in her mind. If she's stopped combing it, she might be depressed... As Rachel listens she's unconsciously twisting her hair. RACHEL: What about obsessively picking her split ends? JACKIE: Anxiety. RACHEL: Last week when she chopped her Barbie's bangs all to hell - JACKIE: She was angry at herself. RACHEL: Jackie? JACKIE: Yes? RACHEL: When I twisted hair like this it means I'm intimidated by you... Jackie gives her the trace of a smile. JACKIE: I'll keep it in mind, and use it against you (16).*

Мати знає, про що свідчать невербальні дії її доньки. За їхньою допомогою вона отримує інформацію про настрій, почуття, наміри доньки тоді, коли та не схильна ділитися ними у вербальний спосіб. Знаючи про свою смертельну хворобу, мати приймає рішення передати цю інформацію дружині свого колишнього чоловіка, таким чином готуючи з неї добру матір для своїх дітей. Кваліфікуючи поведінку матері у дискурсивному аспекті, можна стверджувати, що вона вводить мачуху до ядерної зони дискурсивного оточення своїх дітей. Рейчел, у свою чергу, пояснює Джекі значення свого жесту. Джекі обіцяє колись використати це знання проти Рейчел, але усмішка, яка супроводжує це висловлення, свідчить про те, що Джекі жартує (*Jackie gives her the trace of a smile: I'll keep it in mind, and use it against you*). Взаємодія вербальної і невербальної складових за ідентифікаційним принципом [7, 177-183] у цьому випадку дає змогу декодувати справжню інтенцію висловлення Джекі. Проте, вона має рацію в тому, що обізнаність із індивідуальними значеннями невербальних комунікативних компонентів партнера можна використати проти нього: 3) *After Morton had left she'd downed a couple of Scotches, wondering what it was about him that was making her uneasy. Their meeting had gone well except for one thing - Morton had been unable to look her in the eyes, and from the past experience she knew this was a bad sign (15).*

У наступному прикладі посмішка Віллі Старка є інформативно-значущою в плані означення подальших перспектив розгортання комунікативного процесу саме для його партнерів з ядерної зони дискурсивного оточення: 4) *"You think it's so damned funny," Sadie said, "Oh, yeah, so damned funny." The Boss didn't answer. He just kept leaning on the wire as though he had all day before him, and kept on grinning. When he grinned like that it didn't do much to soothe Sadie's feelings. I had observed in the past (17).*

Уведення поняття ДО зумовило доповнення поняття мовленнєвого паспорту мовця поняттям невербального паспорту мовця, під яким розуміємо особливості невербальної поведінки кожного окремого індивідуума, який обирає для себе певний стиль невербальної поведінки під час спілкування.

Незважаючи на загальновідомі характеристики та смисли невербальних компонентів, кожна людина може користуватися ними та трактувати їх відповідно до своїх установ та інтенцій в силу двоїстості їхньої природи, тобто здібність до адекватної інтерпретації невербальної поведінки комунікативного партнера адресатом залежить від ступеню знання його невербального паспорту, який разом з мовленнєвим паспортом складає цілісне уявлення про ДО.

Згідно невербального паспорту виділяємо три типи мовців: 1) активні користувачі невербальних компонентів комунікації; 2) помірні користувачі; 3) пасивні користувачі. Традиційними є твердження про невербальну активність або пасивність представників тієї чи іншої етнокультури. К. Годдар та А. Вежбицька, досліджуючи вплив культури на формування дискурсу, відзначають, що у різних культурах люди не тільки спілкуються різними мовами та на різних діалектах, вони користуються ними в радикально різний спосіб. У деяких суспільствах нормальним вважається спілкування, яке насичене виразами незгоди, підвищеними інтонаціями, бурхливим проявом емоцій тощо. В інших мовці старанно уникають розбіжностей, спілкуються рівними, спокійними голосами, не дозволяють собі відкрито проявляти емоції. Практично завжди існує кореляція між паттернами вербальної та невербальної поведінки мовців. Таким чином, коли культурні преференції або умовності специфічного мовленнєвого стилю утримують людей від вияву міжособистісних емоцій, можна очікувати, що співрозмовники також утримують і фізичну дистанцію, наприклад, утримуються від контактних жестів, не дивляться прямо один на одного. Та, навпаки, коли не існує жорстких вимог до вербального етикету, можна очікувати більш активної невербальної діяльності мовців [11]. У межах однієї етнокультури також існує варіативність у невербальній поведінці її носіїв. Групу помірних користувачів складають саме ті її представники, невербальна поведінка яких є підставою для створення стереотипного уявлення про особливості невербальної поведінки її носіїв. Вони складають найбільш чисельну групу. Мовці використовують невербальні компоненти згідно нормам та уявленням про загальноприйняті правила їх застосування у певній лінгвоспільноті. Активних користувачів характеризує гіперболізоване використання невербальних компонентів у комунікативній діяльності, і тоді вони починають втрачати комунікативне значення, відображаючи головним чином емоційність мовця. Низький рівень використання невербальних компонентів дає підстави для кваліфікації мовців як пасивних користувачів. Знання невербального паспорту комунікативного партнера підвищує можливості ДО адекватно сприймати його висловлення, яке формується за допомогою вербальних та невербальних компонентів комунікації. Цілісність комунікації, таким чином, забезпечується сукупністю умов, що визначають формування того чи іншого вербального і/або невербального витвору мовцем та їх відповідне сприйняття адресатом. Члени ядерної зони дискурсивного оточення ДО мають преференції при декодуванні невербального компоненту, бо на момент чергового епізоду спілкування у них склалися сталі уявлення про особливості невербальної поведінки ДО, тобто вони достатньо знайомі з його невербальним паспортом.

Таким чином, розробка положень про дискурсотвірний потенціал невербальних компонентів комунікації, дослідження взаємодії комунікативних компонентів різнорідної знакової природи у межах теорії дискурсивної взаємодії різних кодових систем набуває **перспективності** у процесі дослідження принципів діяльності ДО у сучасному комунікативному просторі з притаманною йому диверсифікацією структури та функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман З.О. Поняття "інтерації" в текстолігвістиці / З.О. Гетьман // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київ. держ. лінгв. ун-ту. Сер. Філологія, педагогіка і психологія. – 2000. – Вип. 3А. – С. 325-329.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепт и дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 474 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов: Изд-е 6-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 261 с.
4. Ключев Е.В. Речевая коммуникация. Успешность речевого взаимодействия / Евгений Васильевич Ключев. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
5. Седов К.Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции / Константин Федорович Седов. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.
6. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : [монографія] / Ирина Ивановна Серякова. – К. : Изд. центр КНЛУ, 2012. – 280 с.
7. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі / дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Солощук Людмила Василівна. – Київ, 2009. – 469 с.
8. Сорокин Ю.А. Человек говорящий в его модусах и отношениях / Ю.А. Сорокин // Массовая культура на рубеже XX – XXI веков: Человек и его дискурс : сб. науч. тр. – М.: Азбуковник, 2003. – С. 7-23.
9. Сузов И.П. Личность как субъект языкового общения / И.П. Сузов // Личностные аспекты языкового общения : межвуз. сб. науч. тр. – Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1989. – С. 9-16.
10. Чернявская В.Е. Какие границы нужны лингвисту? Поликодовая коммуникация vs "логоцентрическая гордыня" лингвистов / В.Е. Чернявская // Коммуникация в поликодовом пространстве: языковые, культурологические и дидактические аспекты : Материалы 1-й Международной Научно-практической конференции, 11-13 мая 2011. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный политехнический университет, 2011. – С. 7-8.
11. Goddard C. Discourse and Culture / C. Goddard, A. Wierzbicka // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London: Sage Publications Ltd, 2000. – Vol. 2. – P. 231-257.
12. Kecskes I. A Socio-cognitive Approach to Pragmatics / I. Kecskes // New Developments in Linguistic Pragmatics : Book of Abstracts of the 6th Lodz Symposium NDLP2012, 26-28 May 2012. – Lodz, Poland, 2012. – P. 15.
13. Vanderveken D. Formal Discourse Pragmatics / D. Vanderveken // Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали V Міжнародної науково-методичної конференції, 22 листопада 2012 р. – Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 31-32.
14. Brown S. Slow Heat in Heaven / S. Brown. – New York: Warner Books, Inc., 2001. – 456 p.
15. Collins J. Vendetta. Lucky's Revenge / J. Collins. – New York: Harper Paperbacks, 1997. – 608 p.
16. Stepmom. – Screenplay by R. Bass. – <http://www.awesomefilm.com/script/stepmom.html>. – 90 p.
17. Warren R.P. All the King's Men / R.P. Warren. – М.: Progress Publishers, 1979. – 448 p.

REFERENCES

1. Get'man, Z.O. (2000). Ponjattja "interakcii" v tekstoligvistici. Naukovij visnik kafedri JuNESKO Kiiv. derzh. lingv. un-tu. Ser. Filologija, pedagogika i psihologija. (3A), 325-329.
2. Karasik, V.I. (2002). Jazykovej krug: lichnost', koncept i diskurs. Volgograd: Peremena.
3. Karaulov, Ju.N. (2007). Russkij jazyk i jazykovaja lichnost'. M.: Izd-vo LKI.
4. Kljuev, E.V. (2002). Rechevaja kommunikacija. Uspeshnost' rechevogo vzaimodejstvija. M.: RIPOL KLASSIK.
5. Sedov, K.F. (2004). Diskurs i lichnost': Jevoljucija komunikativnoj kompetencii. M.: Labirint.
6. Serjakova, I.I. (2012). Neverbal'nyj znak kommunikacii v anglojazychnyh diskursivnyh praktikah. K. : Izd. centr KNLU.
7. Soloshhuk, L.V. (2009). Vzaemodija verbal'nih i neverbal'nih komponentiv komunikacii u suchasnomu anglo-movnomu diskursi / dis. ... doktora filol. nauk: 10.02.04. Kiiv.
8. Sorokin, Ju.A. (2003). Chelovek govorjashhij v ego modusah i otnoshenijah. In Massovaja kul'tura na rubezhe XX-XXI vekov: Chelovek i ego diskurs: sb. nauch. tr. M.: Azbukovnik, 7-23.
9. Susov, I.P. (1989). Lichnost' kak sub'ekt jazykovogo obshhenija. In Lichnostnye aspekty jazykovogo obshhenija : mezhvuz. sb. nauch. tr. Kalinin: Kalinin. gos. un-t, 9-16.
10. Chernjavskaja, V.E. (2011). Kakie granicy nuzhny lingvistu? Polikodovaja kommunikacija vs "logocentricheskaja gordynja" lingvistov. Kommunikacija v polikodovom prostranstve: jazykovye, kul'turologicheskie i didakticheskie aspekty : Materialy 1-j Mezhdunarodnoj Nauchno-prakticheskoy konferencii, 11-13 maja 2011. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj politehnicheskij universitet, 7-8.
11. Goddard, C., Wierzbicka, A. (2000). Discourse and Culture. Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. London: Sage Publications Ltd. (2), 231-257.
12. Kecskes, I. (2012). A Socio-cognitive Approach to Pragmatics. New Developments in Linguistic Pragmatics : Book of Abstracts of the 6th Lodz Symposium NDLP2012, 26-28 May 2012. Lodz, Poland, 15.
13. Vanderveken, D. (2012). Formal Discourse Pragmatics. Metodichni ta psihologo-pedagogichni problemi vikladannja inozemnih mov na suchasnomu etapi : materialy V Mizhnarodnoj naukovo-metodichnoj konferencii, 22 listopada 2012 r. Harkiv : Harkiv's'kij nacional'nij universitet imeni V.N. Karazina, 31-32.
14. Brown, S. (2001). Slow Heat in Heaven. New York: Warner Books, Inc.
15. Collins, J. (1997). Vendetta. Lucky's Revenge. New York: Harper Paperbacks.
16. Stepmom. – Screenplay by R. Bass. – <http://www.awesomefilm.com/script/stepmom.html>.
17. Warren, R.P. (1979). All the King's Men. M.: Progress Publishers.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2015 р.